

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

С.С. Москальчук, магістрант групи ФУБ-1-16-2.0д, V курс, спеціальність «Філологія (українська мова і література)».

Науковий керівник: С.О. Караман, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови.

У статті розкрито проблему становлення та розвитку самостійної роботи як педагогічного та лінгводидактичного понять з доби античності й до сьогодення. Описано ставлення дослідників різних епох до використання потенціалу самостійної роботи в шкільній практиці.

Ключові слова: самостійна робота, самоосвітня діяльність, самопізнання, самостійність учнів у навчанні.

Швидкоплинність глобальних процесів суспільного розвитку, що зумовлювали всебічні інтеграційні тенденції в освіті, стрімкий розвиток інформаційних технологій, докорінні соціально-економічні трансформації викликали необхідність модернізації системи національної освіти, як закономірного історичного процесу, пов'язаного з необхідністю зміни освітньої моделі, що сформувалася в умовах індустріальної культури й суперечить реаліям постіндустріального суспільства.

У результаті історико-педагогічного аналізу проблеми організації навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності студентів вищих навчальних закладів з'ясовано, що означена проблема була предметом зацікавлень дослідників різних поколінь та часів – від Античності і до сьогодення, що дозволяє засобом ретроспекції простежити певні закономірності, тенденції в становленні й розвитку її як важливого явища дидактики та лінгводидактики.

Виразними представниками-дослідниками окресленої проблеми, напрацювання яких репрезентують класичну педагогіку, є Сократ, Платон, Аристотель, автор давньої пам'ятки «Повчання Володимира Мономаха», І. Вишенський, Е. Роттердамський, М. Ломоносов, Г. Сковорода, М. Пирогов, К. Ушинський, Б. Грінченко, М. Драгоманов, Х. Алчевська та ін., у працях яких

беруть початок ідеї самостійності у навчанні, а також принципи дидактики та лінгводидактики.

Ще Сократ у своїй писанні радив промовцеві самостійно готувати виступ для переказування й переконування, бути компетентним у темі свого виступу, виголошувати той чи інший самостійно складений текст промови з урахуванням очікувань конкретної аудиторії. Тоді як поради Платона стосувалися вироблення в промовця техніки самовираження, досягнення бажаної реакції слухачів "бити аудиторію високими словами". У трактатах Аристотеля висловлено поради, які не втратили своєї актуальності й донині: вчитися самостійно добирати інформацію, в якій є нові, невідомі для слухача факти; самостійно складати план розповіді; всебічно розвивати свою особистість тощо. За твердженням мислителя, знайти раціональні способи переконування відносно кожного конкретного предмета можна лише шляхом наполегливої самоосвіти.

За часів Київської Русі було створено самобутню пам'ятку слов'янської культури «Повість минулих літ» Нестора Літописця, у якій донесено до нас слово Ярослава Мудрого до своїх синів, що стало заповітом, а також «Повчання Володимира Мономаха», в якому прочитуються основи дидактики.

У відкритих християнських школах заохочували парафіян до самостійного читання і тлумачення релігійних текстів, виховувати у них морально-етичні цінності християнства. Виникла нагальна потреба у написанні порад і рекомендацій священнослужителів для правильного самостійного опанування Святого писма, які розповсюджувалися в церковних школах.

Епоха Середньовіччя позначена схоластичним підходом до навчання. Самостійність прагнення до пізнання, як свідчать наукові джерела, закладаються в епоху Відродження, яка представлена такими виразними персоналіями, як І. Вишенський, М. Монтень, Е. Роттердамський, Ю. Дрогобич та ін., у спадщині яких закладаються основи гуманістичної педагогіки, що зорієнтовувала педагога на стимулювання активної навчальної і самостійної діяльності учня. Гуманістичні

ідеї мислителів Відродження отримали подальший розвиток у педагогічній спадщині Я. Коменського.

Вчення Я. Коменського, зокрема його книга «Велика дидактика», стала на довгі роки підручником з теорії і практики виховання, освіти і навчання. У ній проблемі навчально-пізнавальної та самоосвітньої діяльності учня відведено чільне місце. Педагог радить навчати учня оволодівати знаннями, формувати в нього вміння говорити, діяти, називати предмети, ознаки, дії, вивчати напам'ять вірші, римувати, тобто вчити мистецтва мовлення, говоріння, саморозвитку.

Представник цієї ж епохи А. Дістервег назвав вчителя джерелом сили, яка рухає всю машину, що називається навчально-виховним процесом. На його думку, вчитель систематично повинен удосконалювати плани-конспекти до кожного уроку, програвати вдома зміст кожного уроку, стежачи за мовленням, жестами, руками, логікою викладу матеріалу й вимовою кожного слова.

У наукових студіях Й. Песталоцці обґрунтував ідею, що гармонійного розвитку особистості учня, успішного опанування ним мистецтва співу, мови (мовлення), читання, малювання, письма, рахунку, вимірювання можна досягти через оптимальне поєднання навчальної діяльності в класі та виконання завдань вдома. Сам процес мовлення Й. Песталоцці вважає найважливішим засобом пізнання світу, оскільки мовлення допомагає передавати враження, які дитина сприйняла з допомогою почуттів та самоспостережень.

Подальший розвиток питання, пов'язаний з пошуком дидактичних підходів до забезпечення свідомості й міцності знань через розвиток пізнавальної активності учнів, асоціюється з іменами українських учених-педагогів пізнішої доби.

Проведення бесід, диспутів, що передбачали ґрунтовну самостійну роботу, були провідними засобами активізації пізнавальної діяльності студентів у братських школах, Києво-Могилянській академії у XVI-XVII століттях. Найважливіше завдання вчителя полягало у розвитку талантів учнів. Як

стверджував один із викладачів Львівської братської школи, відомий педагог й мислитель Кирило Ставровецький, зусилля вчителів мають бути спрямовані на просвітницьку діяльність у суспільстві. Ця позиція підтримувалася видатними просвітителями – Іовом Борецьким, Мелетієм Смотрицьким, Єпіфанієм Славинецьким.

Ідея пізнання є наскрізною у філософсько-педагогічній та літературній спадщині Г. Сковороди. Самостійне пізнання самого себе й навколишнього світу, на думку філософа, є джерелом щасливого життя.

Аналіз джерел з історії вітчизняної педагогічної думки, починаючи з давніх часів до кінця XVIII століття, дозволяє дійти висновку, що питання самостійності в навчанні, самостійної роботи та її різновидів, хоча й не виступали об'єктом окремих педагогічних досліджень, усе ж постійно цікавили видатних діячів на ниві просвітництва.

У другій чверті XIX століття педагогіка все більш виокремлюється в самостійну галузь. XIX століття – час, коли з'являються досить систематизовані в методологічному відношенні педагогічні вчення, а саме: роботи М. Пирогова, К. Ушинського, Д. Писарева, М. Драгоманова, Б. Грінченка, Х. Алчевської та ін.

Розвиток пізнавальної самостійності школярів, з урахуванням вікових періодів навчання, посідає чільне місце у педагогічній концепції К. Ушинського. Дослідник одним із перших порушив питання про обов'язкову домашню роботу учня над виконанням завдань і вправ, про сутність педагогічної теорії, мистецтво навчання і виховання.

На початку XX століття наукові погляди на роль особистості учителя в шкільному вихованні набирають нових імпульсів. Про ідеал учителя народної школи писав Б. Грінченко. У його науковій статті «Якої нам треба школи» яскраво проступає ідеал учителя у таких якостях, як чесність, відсутність будь-якого лицемірства і фальші, відданість місії вчителя, доброта і лагідність у ставленні до учнів і їхніх батьків, але на першому місці в концептуальних поглядах

Б. Грінченка на роль учителя поставлена національна риса та патріотизм, щира й непідробна любов до свого краю і народу.

Проблема організації навчальної роботи актуалізувалась упродовж ХХ століття у зв'язку з поширенням самостійної роботи учнів, що передбачало врахування індивідуальних особливостей учнів. З цього напрямку виконано низку досліджень, тематика яких переважно стосувалась навчальної та самостійної роботи учня.

Отже, ретроспективний аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити висновок про те, що в контексті модернізації української освіти значно зростає роль самостійної роботи, відтак доцільність її впровадження в освітню шкільну практику очевидна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект: Монографія / Іван Петрович Аносов. – К. : Твім інтер, 2003. – 390 с.
2. Богуш А.М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: [монографія] / А.М. Богуш, О.С. Трифонова, О.І. Кисельова, Ж.Д. Горіна, М.Л. Черкасов. – Одеса : ПНЦ України, 2008. – 272 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: навч. посібник / Володимир Іванович Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
4. Буряк В.К. Самостійна робота з книгою / Володимир Костянтинович Буряк. – К. : Радянська школа, 1990. – 45 с.
5. Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років // Педагогічна майстерня. – 2014. - №12. – С. 4-11.
6. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.
7. Солдатенко М.М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: автореф. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Микола Миколайович Солдатенко. – К., 2007. – 47 с.

8. Нова українська школа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

9. Нагрибельна І.А. Самостійна робота в системі підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання української мови : [монографія] / Інна Анатоліївна Нагрибельна. – Херсон, 2016. – 310 с.

10. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч.посібник / О.М. Горошкіна, С.О. Караман, З.П. Бакум, О.В. Караман, О.А. Копусь; за ред. О.М. Горошкіної та С.О. Карамана. – К. : «АКМЕ ГРУП», 2015. – 250 с.

The article deals with the problem of the formation and development of the self-work of pedagogical and linguistic-didactic concepts from the time of antiquity to the present. The attitude of researchers of different epochs to the use of the potential of independent work in school practice is described.

Key words: independent work, self-education activity, self-knowledge, student autonomy in teaching.